

A fogyatékossgal élő emberek spirituális foglalkoztatási modelljének vázlata

Farkas Jácint¹ – Csillag Sára² – Fekete-Frojimovics Zsófia³

DOI: [10.29180/978-615-6342-49-2_9](https://doi.org/10.29180/978-615-6342-49-2_9)

Absztrakt

Kutatócsoportunk 2022. tavaszán kezdte el vizsgálni a fogyatékossgal élő emberek foglalkoztatásának módozatait és mindezek nehézségeit a vendéglátás szektorban.

A vizsgálódásunk eddigi eredményei alapján megállapítható, hogy a hazai és az EU-s foglalkoztatási gyakorlatok az alapvetően piactgazdasági szemlélet által vezérelt – elsősorban az anyagi haszon maximalizálására törekvő gazdálkodási, és mára társadalom-formálónak is vált –, termelési mód az estek túlnyomó többségében nem képes reális foglalkoztatási, egyéni és közösségi kiteljesedési lehetőségek megélhetési bázisát biztosítani a fogyatékossgal élő emberek számára.

Mindezek miatt elkezdtük kidolgozni a spirituális gazdálkodás és a fogyatékossgal élő emberek foglalkoztatásának antropológiai és életfilozófiai „platformját”.

Bízunk abban, hogy ez az elkövetkezendő évek kutatásainak egyik izgalmas területévé válhat ez a hazánkban, és a nemzetközileg is kevésbé kutatott terület. Ez a gondolati megalapozás a mindennapok gyakorlatában is megjelenhet a későbbiekben, mint e kiszolgáltató társadalmi csoportot alkotó emberek életének értelmesebbé, tartalmasabbá és biztonságosabbá tételének egyik új formája.

Kulcsszavak: akadálymentesség, egzisztenciális fogyatékossgal, munkaerőpiac, kapitalizmus, piactgazdaság

Bevezetés

Kutatócsoportunk 2022. tavaszán kezdte el a fogyatékossgal élő emberek foglalkoztatásának módozatait és mindezek nehézségeit vizsgálni a vendéglátás szektorban működő kis és közép vállalkozások gyakorlatában, kvalitatív módszertanra építve.

A hazai és nemzetközi szakirodalom áttekintését és az elkészült interjúk elemzését követően arra a megállapításra jutottunk, hogy a fogyatékossgal élő emberek foglalkoztatási gyakorlatai hazánkban – részben hasonlóan az EU országok ilyen típusú „praxisaihoz” –, az általánosan alkalmazott gazdasági mechanizmusok részeibe ágyazva „partikulárisan” valósulnak meg (Csillag, 2022).

Ez az alapvetően piactgazdasági szemlélet által vezérelt – elsősorban az anyagi haszon maximalizálására törekvő gazdálkodási, és mára társadalom-formálónak is vált –, termelési mód az estek túlnyomó többségében nem képes reális foglalkoztatási, egyéni és közösségi kiteljesedési lehetőségek megélhetési bázisát biztosítani a fogyatékossgal élő emberek számára (Csillag és mtsai., 2018). Mindezek miatt elkezdtük kidolgozni a spirituális gazdálkodás és a fogyatékossgal élő emberek foglalkoztatásának elméleti jellegű „platformját”.

¹ Budapesti Gazdasági Egyetem, Pénzügyi és Számviteli Kar, Menedzsment Tanszék, CSFK Földrajztudományi Intézet, Budapesti Corvinus Egyetem, Corvinus Institute for Advanced Studies - Business Ethics Center, Orcid: 0000-0002-8083-0017

² Budapesti Gazdasági Egyetem, Pénzügyi és Számviteli Kar, Menedzsment Tanszék, Orcid: 0000-0002-5925-1723

³ Budapesti Gazdasági Egyetem, Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar, Vendéglátás Tanszék, Orcid: 0000-0003-1642-6615, e-mail: fekete-frojimovics.zsofia@uni-bge.hu

Bízunk abban, hogy ez az elkövetkezendő évek kutatásainak egyik izgalmas területévé válhat ez a hazánkban, és a nemzetközileg is kevésbé kutatott terület. Ez a gondolati megalapozás a mindennapok gyakorlatában is megjelenhet a későbbiekben, mint a kiszolgáltatott társadalmi csoportot alkotó emberek életének értelmesebbé, tartalmasabbá és biztonságosabbá tételének egyik formája.

Rövid bevezető tanulmányunk a spirituális gazdasági és foglalkoztatási jelleg elsősorban filozófiai kereteit vázolja föl, ami egy lehetséges tudományos és szakmai diskurzus „nyitánya” is egyben.

Spiritualitás a gazdaságban spirituális-alapú foglalkoztatás

Meggyőződésünk, hogy a világunkat egyre inkább jellemző multi és transzdiszciplináris kutatói attitűdök a filozófiai vizsgálódás számára is tág teret biztosítanak. A gazdaság és a spiritualitás viszonyát az elmúlt közel húsz évben számos nemzetközi és hazai tudós és kutató dolgozta és dolgozza ki a mai napig is (Belwalkar és mtsai., 2018; Bouckaert & Zsolnai, 2011; Milliman és mtsai., 2018; Rima, 2020).

Eszmefuttatásunkban a Zsolnai László nevével is fémjelzett paradigma alapvetéseire építünk, miszerint a spiritualitás fogalmi keretei a filozófiai etika és pszichológia világában gyökereznek, vagyis nem feltétlenül a transzcendentális, illetve vallási dimenziók dominálnak amikor a fogalommal és cselekvési móddal dolgozunk vagy erről elmélkedünk (Zsolnai, 2022). A Ian Mitroff által felvázolt probléma megoldási aspektusok egyike az egzisztenciális/spirituális aspektus, ami a spirituális gazdálkodás paradigmájának is az egyik alapvető eredetvidéke (Mitroff, 1998).

Mi a két eredetfogalom közül az egzisztencia létezésvilágára fogunk koncentrálni, tekintettel arra, hogy az európai, illetve az úgy-nevezett nyugati filozófiai diskurzus egyik meghatározó területe, amely az ember mikro- és makrokozmoszban betöltött szerepét veszi alapul és annak filozófiai analíziseit végzi el (Heidegger, 2019; Jaspers, 2008; Merleau-Ponty, 2005).

A Heidegger által megalapozott egzisztenciális emberi karakter(ek) vizsgálata egy soha véget nem érő folyamat, amely a filozófiai és a tudományos élet valamennyi szereplőjének – manapság leginkább implicit módon megvalósuló –, tevékenysége, ami az ontológia és az ismeretelmélet megközelítési módjainak határait is képes feloldani (Heidegger, 2019). Az egzisztenciális-filozófusok az embert, mint soha ki nem teljesedő lényt definiálják, azonban ez abszolút pozitív létezési célként határozódik meg (Merleau-Ponty, 2005; Jaspers, 2008).

Ez az egzisztenciális „létezési keret” önmagában tulajdonképpen lényegtelené teszi a hétköznapi értelemben vett „egészségesség” versus „fogyatékoság” megkülönböztetést. Az ember, mint minőségi utat bejáró lény a saját strukturális sajátosságainál fogva egyszerűen még biológiai értelemben sem nevezhető egészségesnek a szó legszűkebb és legtágabb értelmét figyelembe véve sem. Ezt nevezzük „egzisztenciális fogyatékoságnak”, ami az ember alapvető tulajdonságainak egyike (Farkas, 2021; Farkas és mtsai. 2022).

Itt szükséges megjegyezni, hogy például Gehlen és Adler is részben felismeri – ha nem is az általunk bevezetett értelemben – az ember általános létezésbeli fogyatékoságát, és ennek egyik kompenzációs módjaként – értelmezésünk szerint akadálymentesítési cselekedetként – határozzák meg az ember társadalomépítő tevékenységét (Adler, 1998; Gehlen, 1976). Ekképpen az emberi nem, mintegy magában hordozza az akadálymentesség igényét, melynek fizikai szublimációja, a technikai értelemben megvalósuló akadálymentesítés.

Így elérkezünk a társadalmi „építkezés” egy olyan szintjére, melyen a rendszerek összetettsége, egymásra hatása és sok esetben a másik területet hierarchikusan maga alá gyűrő struktúrák jönnek létre és szinte autonóm és izolált „blokkok” alakulnak ki az emberi közösségekben (Luhmann, 2010).

A gazdasági alrendszer számtalan kapcsolódási pontot „növeszt” a többi alrendszer felé. Ezeket a csatornákon keresztül több irányú kommunikáció és változást generáló mechanizmus zajlik,

„dominanciájukban gazdát cserélnek”, illetve kiváltanak egymásra kölcsönös – kisebb vagy nagyobb – hatást (Harari, 2019).

Ez a komplexitás generálja többek között a tudományok egyre specializáltabb mivoltát, így azok egyedi nyelvezetét (Karácsony & Pokol, 2011), de ugyanez igaz például a fogyatékossgal élő emberek társadalmi integrációs törekvéseit megvalósítani szándékozó társadalompolitikai és gazdasági megoldások összetettségére is.

Így, ha nem is lineáris gondolatépítésen keresztül, de eljuthatunk egy „rendszerkomponens”: a fogyatékossgal élő emberek foglalkoztatásának elemzéséhez.

Ennek bevezetéseként tovább szükséges elemezni az ember, mint egzisztenciális létező és a spiritualitás kapcsolatát. Az antik görög filozófiában az ember kettős természetű lény, egyszerre „logosz”, vagyis organikus része a kozmikus intelligenciának, illetve mai szóhasználatnál élve „egzisztencia”, azaz túlmutat a test és a lélek dualizmusán (Hadot, 2010; Frankl, 2012). Értelmezésünk szerint a fenti „definíciót” tovább gondolva az ember tudatos lény, és ez a karakterének talán legmeghatározóbb tulajdonsága is egyben.

A tudatosságot ebben a kontextusban, a Buddhista üresség-filozófia tanításainak értelmében használjuk, vagyis szubsztancia és centrum-mentes létezőt konstituáló, szervező és érzékelő „entitásként” (Farkas, 2021; Fehér, 1997; Porosz, 2018a). Ebből következőleg Zsolnai spiritualitás meghatározására, az ember felelőssége egyénileg és csoportosan is túlmutat az eddig elfogadott főáramú kereteken. Tudván, hogy a kölcsönös függésben létezés és a létezők üresség természete, a társadalmak alrendszerit is jellemzi, mint ahogy minden létező anyagi vagy szellemi entitást is a körülöttünk lévő világban. A nyugati világban is egyre elfogadottabb és feltártabb a Buddhista életgyakorlat, az etikai felelősségvállalást hangsúlyozó, elméleti és gyakorlati dimenziók összesége, melyek egyéni és közösségi pozitív hatásait számos kutatás mutatta meg (Shrivastava & Zsolnai, 2022).

Mindezek nyomán bízunk abban, hogy az olvasóban már körvonalazódik a spiritualitás egy olyan értelmezése, melyben az ember egyrésztől közel sem csak materiális pásztora a létnek (Heidegger, 2019), hanem szellemi lényként is meghatározható kozmikus, ámár a földi világban tevékenykedő létező. Így az ember a gazdasági rendszereknek nem csupán kiszolgálója és fogyasztója, hanem azok alakítója és tudatos szereplője is (Schumacher, 1991). Ebben az összefüggésben a homosapiens fizikai, mentális, szellemi stb. „fogyatékossgai” marginálisak.

Az általunk végzett kutatás, az abból származó adatok és információk elemzése még folyamatban van. Azonban az már tisztán kiolvasható ezekből, hogy mind a foglalkoztatók, mind pedig a foglalkoztatottak őrlődnek az egészséges vs. fogyatékos, illetve a nyereséges vs. humánus foglalkoztatás „malomkerekei” között.

Az interjúk mind kimondva, mind kimondatlanul tartalmazzák a fogyatékossgal élők foglalkoztatásának rendszer-idegenségét, amit a vonatkozó jogszabályok és normák igyekeznek feloldani és „kezelni”. Azonban az is tisztán kiolvasható, hogy pont ezen direktívák joghermeneutikai gordiuszi csomókat teremtenek, ezek egyik alapvető okaként a kapitalista sztenderdekhez történő merev igazodás kényszere nevezhető meg. Ennek a megoldhatatlannak tűnő helyzetnek a feloldására tettünk javaslatot az organikus jogalkotási forma kereteinek felvázolásával abban bízva, hogy a tudományos közösség ebben fejlődési potenciált lát. Így elkezdődhet egy új elméleti keret kidolgozása és vitája, majd ezek eredőjeként, a későbbiekben az új eszmeiség a jogalkotás hétköznapi szintjeire is „megérkezhet”, és arra pozitív hatást is gyakorolhat (Farkas és mtsai., 2022).

Az általunk vizsgált vendéglátóipari vállalkozások – bármennyire is a többségükben direkt módon nyílt munkaerőpiaci szereplő – tulajdonosai és üzleti vezetői, a fogyatékossgal élők foglalkoztatása legfőbb akadályaként nem a speciális akadálymentesítési szükségszerűségek megteremtését nevezték meg. Sokkal inkább a kapitalista mechanizmusok által uralt piaci verseny gyilkos iramát, mely az ún. „egészséges” foglalkoztatottak számára is már-már

teljesíthetetlen fizikai és pszichikai terhelést teremt. E destruktív hatást a Covid-19 világjárvány megfékezése-kontrollálása érdekében hozott hazai és nemzetközi intézkedések primer és szekunder hatásai az eddiginél is magasabb szintre emelték.

Rövid tanulmányunk keretei nem engedik meg, hogy ezen hatásmechanizmus teljeskörű elemzését elvégezzük, vonatkoztatva azt például a kapitalista berendezkedés következtében kialakult fenntarthatatlansági dimenziókra, csak annyit jegyzünk meg, hogy a fogyasztásorientált gazdálkodási modell a funkcionális fogyatékosoktól – értve ez alatt a hétköznapi, orvosi és tudományos definíciók szerint ebbe a csoportba tartozó, mozgás, látás, hallás stb. nehézségekkel hosszútávon küzdő embertársainkat (Farkas, Raffay, és mtsai., 2022) – függetlenül is túlhajszolt embertömeget generál. Így az egzisztenciális kiteljesedés felé vezető ösvények nem csak a funkcionális fogyatékosokkal élő emberek számára válnak szinte teljesen elzárttá, hanem tulajdonképpen valamennyiünk számára (Fromm, 2002; Han, 2015).

A spiritualitás a gazdaság világában azt is jelenti, hogy az ember – a saját fizikai és mentális állapotai ismeretében-törekszik a földi életet kiegyensúlyozott módon végig élni, vagyis a mérleg egyik serpenyőjében a fizikai létezés feltételeinek a relatív akadálymentes megteremtése, a másikban pedig a szellemi éhség és kiteljesedési „utazási” feltételeinek a megteremtése található (Jaspers, 2008).

Belátjuk, hogy a piacgazdaság farkastörvényeit és immár több évszázados automatizmusait nem változtathatjuk meg egyik pillanatról a másikra. Annyit viszont mindenképpen meg kell tennünk – mintegy nulladik lépésként –, hogy analizáljuk a kapitalizmus alapvető hibáit és feltérképezzük az emberi kiteljesedés útjait elzáró működési módjai által teremtett gátjait (Kołakowski, 1994). Ezen vizsgálódások eredményeit felhasználva mintegy „pilot projekt” gyanánt, a fogyatékosokkal élő emberek foglalkoztatását és annak társadalmi ösztönzőit érdemes lenne úgy átalakítani, hogy azok elsősorban a spirituális gazdálkodás keretei között leljenek új otthonra (Zsolnai & Flanagan, 2019).

Egy ilyen modellben a foglalkoztatás elsődleges célja az érintett személyek és az őket alkalmazó „vállalkozások” esetében az életük értelemmel történő megtöltését szolgálja, értve ez alatt az ember egzisztenciális céljainak kitűzését és az azok eléréséhez szükséges feltételek részbeni megteremtését. Ebben a gazdálkodási formában a gazdálkodás az eddigiektől gyökeresen eltérő értelmezést kap. Leginkább az ember belső szellemi mozgatórugóit működésben tartó egzisztenciális források kanalizálását értjük alatta. Ez merőben más, mint például a szociális vállalkozások hazánkban ismert modellje, tudván, hogy ezek a foglalkoztatók, elméletileg folytathatnának a spirituális „vállalkozásokhoz” hasonló, szellemi (termelő)tevékenységet, de jelenleg közel sem jellemző ez a rájuk.

A spirituális fókuszú vállalkozások életre hívása esetén elengedhetlenné válik az állami és civil szféra összefogása, hiszen a finanszírozást közösségi források bevonásával is jelentősen meg kell támogatni. Azonban a jelenlegi hazai és nemzetközi gyakorlatoktól eltérően a spirituális vállalkozásoknak elsősorban „egzisztenciális” értelemben kell rentábilis módon működniük. Ennek mind a finanszírozási, mind az elszámolási, mind pedig a sikerkritériumaira vonatkozó keretrendszerét részleteiben ki kell dolgozni. S ez a folyamat önmagában egy más tengelyű gondolkodás és szemléletmód kialakítását igényli.

Mind a filozófia, mind a szociológia és nem utolsósorban a közgazdaságtan alternatív irányzatai, eszméi és gyakorlatai tartalmazzák e spirituális szemléletmód kidolgozásához, ha úgy tetszik (újra)felfedezéséhez szükséges szellemi hajtóerők és alapanyagok sokaságát (Chirico, 2021). „Csak” kellő bátorság, nyitottság és persze kudarctűrő képesség szükséges az ösvény járhatóvá tételéhez. Mindez hasonlatos a Pierre Hadot nevével fémjelzett bölcséleti megközelítés módhoz, melynek lényege, hogy a filozófiát az aktív létet és létezését formáló „módszerek” olvasztótégelyének tekinti. Azaz, a napjainkban megszokott analitikus vagy katedrai bölcselkedést igyekszik visszavezetni az egykor Európában is megszokott gyakorlati filozofálás tettek övezte mezejére (Hadot, 2010). Ennek komponensei különösebb szellemi

erőfeszítés igénybevétele nélkül is felfedezhetők, például a már említett Heideggeri és Jaspersi filozófiai elméletek és részben gyakorlatok világaiban, továbbá Bergson intuitív bölcséletében is (Bergson, 1987).

Meglátásunk szerint mindezen létértelmezési módokat és gyakorlatokat, Pjotr Kropotkin-nak a kölcsönös segítséget fókuszba helyező evolúciós elmélete esszenciálisa tartalmazza. A filozófus és természettudós munkásságából származó következtetések az eddigieknél is explicitebb szellemi „építőanyagokkal” szolgálnak számunkra (Kropotkin, 1989).

Erre a gyakorlati és elméleti bölcséleti létezőmód alkalmazásra, illetve ennek a hiányára hívja fel a figyelmet a Buddhista életgyakorlat és filozófia „nem ártás” („ahimsa”) elve. Ennek lényege, hogy az emberi létezés szenvedéstelisége – pontosabban fogalmazva a létezés ki nem elégítő voltának a fel nem ismerése (Porosz, 2018b) –, abból fakad, hogy az emberek „tudatlanok”, azaz nem ismerik fel a tetteik által létre hozott cselekedetek rövid és hosszútávú hatásait. Vagyis akarva-akaratlanul, de ártanak egymásnak, illetve a létezésünknek otthont és lehetőséget is biztosító Föld nevű planétának (Gyatso, 2010).

Konklúzió

Összefoglalva tanulmányunk mondanivalóját, azt állítjuk, empirikusan is igazoltnak látjuk, hogy a fogyatékossgal élő emberek foglalkoztatásának megvalósítását elsősorban egy spirituális-fókuszú gazdasági keretben lenne célszerű megvalósítani. Így összeegyeztethető lehetne mindazon funkcionálisan fogyatékos személyek élethelyzete, akik az egzisztenciális létezésük jelenlegi állomásáról – minden különösebb segítség nélkül –, „betudnak lépni” a normál foglalkoztatási, avagy piaci környezetbe. A spirituális foglalkoztatók organikus szerkezetének kialakulását úgy kell elősegíteni, hogy a belépési lehetőség, a piaci „szektorokba” akadálymentesen meg tudjon valósulni.

A spirituális foglalkoztatás célja tehát az életnek történő „értelem-adásban” kell, hogy kicsúcsosodjon és ennek társadalmi mozgatórugói és hatásai messze túlmutatnak a materiális, haszonelvű gondolkodás és létezőmód szűk keretein. Meglátásunk szerint ezt az anyagelvű, napjainkra jellemző „alapállást” részben úgy lehet feloldani, ha a Polányi Károly nevéhez fűződő reciprocitás elmélet és gyakorlat - korunkhoz igazított - szellemiségét a gyakorlatban is képesek leszünk alkalmazni (Polányi, 2004). A funkcionális fogyatékossgal élő emberek egzisztenciális értelemben mintegy útjelzőként segíthetnek bennünket abban, hogy a kultúra és-társadalomteremtő alaptulajdonságaink meghaladják a materiális világszemlélet által uralt jövőképeinket. Ehhez azonban mindenekelőtt arra van szükség, hogy a múlt tapasztalatait a jelenben értelmezve, leplezetlenül kimondjuk, hogy a napjainkban alkalmazott fogyatékos foglalkoztatási modellek jelentős része a kapitalista álszentség kategóriájába tartozik. S ez még akkor is így van, ha a jelenleg meghatározó gyakorlatokat motiváló tényezők valahol a létezés mélyén, megbúvó humánus ideákon nyugszanak (Harari, 2017).

Finanszírozás: A TKP2021-NKTA-44 számú projekt az Innovációs és Technológiai Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a Tématerületi Kiválósági Program 2021 (TKP2021-NKTA) pályázati program finanszírozásában

Irodalomjegyzék

1. Adler, A. (1998). *Életismeret*. Kossuth K., Budapest.
2. Belwalkar, S., Vohra, V., & Pandey, A. (2018). The relationship between workplace spirituality, job satisfaction and organizational citizenship behaviors – an empirical study. *Social Responsibility Journal*, 14(2), 410–430. <https://doi.org/10.1108/SRJ-05-2016-0096>
3. Bergson, H. (1987). *Teremtő fejlődés* (V. Dienes, Ford.). Akadémiai Kiadó, Budapest.
4. Bouckaert, L., & Zsolnai, L. (Szerk.). (2011). *The Palgrave handbook of spirituality and business*. Palgrave Macmillan, New York.
5. Chirico, F. (2021). Spirituality to cope with COVID-19 pandemic, climate change and future global challenges. *Journal of Health and Social Sciences*, 6(2), 151–158. <https://doi.org/10.19204/2021/sprt2>
6. Csillag, S. (2022). Befogadó vendéglátás? Néhány gondolat a fogyatékosággal élő emberek foglalkoztatása és a vendéglátás kapcsán. In *Gazdaság és gasztronómia. Ünnepi kötet Lugasi Andrea tiszteletére* (o. 26–36). Budapesti Gazdasági Egyetem, Budapest.
7. Csillag, S., Toarniczky, A., & Primecz, H. (2018). Dolgoznánk, ha hagynátok... Megváltozott munkaképességű emberek és a HR-rendszerek. *Vezetéstudomány / Budapest Management Review*, 49(6), 33–45. <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2018.06.04>
8. Farkas, J. (2021). A szimbiotikus embertől az egzisztenciálisan fogyatékos emberig. *Educatio*, 29(3), 479–486. <https://doi.org/10.1556/2063.29.2020.3.10>
9. Farkas, J., Csillag, S., & Fekete-Frojimovics, Z. (2022). Az organikus jogalkotás a társadalmi akadálymentesség tükrében. *Jogelméleti Szemle*, 3, 65–77.
10. Farkas, J., Raffay, Z., & Dávid, L. D. (2022). Fundamental Accessibility and Technical Accessibility in Travels—The Encounter of Two Worlds Which Leads to a Paradigm Shift. *Sustainability*, 14(7), 3765. <https://doi.org/10.3390/su14073765>
11. Fehér, J. (1997). *Nágárdzsuna: A mahájána buddhizmus meslere*, Farkas Lőrinc Imre Kiadó, Kerepes.
12. Frankl, V. E. (2012). *A szenvedő ember: Patodicea-kísérlet* (Bruncsák István. & Kalocsai Varga Éva, Ford.), Budapest.
13. Fromm, E. (2002). *Menekülés a szabadság elől* (D. Bíró, Ford.). Napvilág, Budapest.
14. Gehlen, A. (1976). *Man* (Kis János & Ágh Attila, Ford.). Gondolat Book Publishing House, Budapest.
15. Gyatso, T. (2010). *Tibeti buddhizmus ; Kulcs a középső úthoz* (Vánicsa István., Ford.). Noran Libro, Budapest.

16. Hadot, P. (2010). A lélek iskolája: Lelkigyakorlatok és az ókori filozófia (Á. Cseke, Ford.). Kairosz, Budapest.
17. Han, B.-C. (2015). The burnout society (E. Butler, Ford.). Stanford Briefs, an imprint of Stanford University Press.
18. Harari, Y. N. (2017). Homo Deus: A Brief History of Tomorrow (First U.S. edition). Harper, an imprint of HarperCollins Publishers, New York.
19. Harari, Y. N. (2019). 21 lessons for the 21st century. Vintage, London.
20. Heidegger, M. (2019). Being and Time (M. Vajda, G. Angyalosi, & B. Bacsó, Ford.; 3.). Osiris Publishing and Services Ltd, Budapest.
21. Jaspers, K. (2008). Mi az ember? Filozófiai gondolkodás mindenkinek (H. Saner & Kőrös László, Ford.). Katalizátor Kvk, Budapest.
22. Karácsony, A., & Pokol, B. (2011). In the Force Field of Paradigms (Fixity/characterization—Contributions to the intellectual structure of society) (Hungarian edition). Attraktor, Máriabesnyő.
23. Kołakowski, L. (1994). Metafizikai horror (I. Orosz & G. Tarnóczi, Ford.). Osiris-Századvég K, Budapest.
24. Kropotkin, P. A. (1989). Mutual aid: A factor of evolution (1. Canadian ed). Black Rose Books, Montréal.
25. Luhmann, N. (2010). Ökológiai kommunikáció: Képes-e felkészülni a modern társadalom az ökológiai veszélyekre? (B. Brunczel, Ford.). Alkalmazott Kommunikációtudományi Intézet: Gondolat, Budapest.
26. Merleau-Ponty, M. (2005). A filozófia dicsérete (S. Sajó, Ford.). Európa, Budapest.
27. Milliman, J., Gatling, A., & Kim, J. (Sunny). (2018). The effect of workplace spirituality on hospitality employee engagement, intention to stay, and service delivery. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 35, 56–65. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2018.03.002>
28. Mitroff, I. I. (1998). Smart thinking for crazy times: The art of solving the right problems (1st ed). Berrett-Koehler Publishers, San Francisco.
29. Polányi, K. (2004). A nagy átalakulás: Korunk gazdasági és politikai gyökerei (J. E. Stiglitz, Ford.; Második, átdolgozott kiadás). Napvilág Kiadó, Budapest.
30. Porosz, T. (2018a). A buddhizmus lexikona: A Buddha tanítása és a théraváda irányzat szakszavai (Második, javított és illusztrációkkal bővített kiadás). A Tan Kapuja Buddhista Főiskola, Budapest.
31. Porosz, T. (2018b). Szubjektív tudomány—Objektív tudás tanulmányok a buddhizmusról. Gondolat Tan Kapuja Buddhista Főiskola, Budapest.

32. Rima, S. D. (2020). *Spiritual Capital: A Moral Core for Social and Economic Justice* (1. kiad.). Gower. <https://doi.org/10.4324/9781003074861>
33. Schumacher, E. F. (1991). *A kicsi szép: Tanulmányok egy emberközpontú közgazdaságtanról* (I. Perczel, Ford.). Közgazdasági és Jogi K, Budapest.
34. Shrivastava, P., & Zsolnai, L. (2022). Wellbeing-oriented organizations: Connecting human flourishing with ecological regeneration. *Business Ethics, the Environment & Responsibility*, 31(2), 386–397. <https://doi.org/10.1111/beer.12421>
35. Zsolnai, L. (2022). Spirituality and economics. *Journal for the Study of Spirituality*, 12(2), 131–145. <https://doi.org/10.1080/20440243.2022.2126136>
36. Zsolnai, L., & Flanagan, B. (Szerk.). (2019). *The Routledge international handbook of spirituality in society and the professions*. Routledge, London.